

Бакаєва Ольга Олександрівна,
викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОЄДНАНИХ ІЗ ЗГВАЛТУВАННЯМ АБО СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека відповідно до статті 3 Конституції визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Вимогами ст. 27 Основного Закону регламентовано, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а головним обов'язком держави є захист життя людини. На сучасному етапі розвитку суспільства однією з основних причин численних порушень прав і свобод людини є кримінально-протиправні посягання. Умисне позбавлення життя іншої людини належить до найтяжчих кримінальних правопорушень проти особи, тому рішуча боротьба з вбивствами є важливим завданням правоохоронних органів. Поряд з випадками існуючої терористичної загрози, політичного сепаратизму, корупційних правопорушень, проявами організованої злочинності щорічно реєструються випадки скоєння вбивств, поєднаних із згвалтуванням або сексуальним насильством.

Варто розуміти, що публічний резонанс від злочинів, скоєних гвалтівником, може бути величезний. Факти про злочинну діяльність вбивці-гвалтівника, що стали відомі громадськості, ще й до того ж обросли чутками, можуть не лише паралізувати буденне життя окремих населених пунктів-регіонів, а й значно ускладнити розкриття вбивств зазначеної категорії. Вбивства, поєднані з насильницькими діями сексуального характеру окрім викликаного в суспільстві високого резонансу, становлять неабияку суспільну небезпеку і потребують швидкого, повного та всебічного дослідження всіх обставин з метою їх розслідування і запобігання скоєнню нових аналогічних злочинів. Так, суспільна небезпека вбивств даної категорії полягає в тому, що вони завдають незворотної шкоди, адже людину позбавляють найціннішого – життя, яке неможливо відновити, до того ж, в аморальний з винятковим цинізмом спосіб. Тому слідчі органи повинні якнайшвидше встановити особу, яка вчинила злочин, з'ясувати всі обставини такого вбивства та виявити причини й умови, що сприяли його скоєнню.

За таких умов, з огляду на практику, оперативно-розшукове забезпечення є фактично основною формою діяльності, за допомогою якої можливе успішне розслідування вбивств поєднаних із згвалтуванням або сексуальним насильством.

Без якісного оперативно-розшукового забезпечення процесуальна діяльність слідчих у боротьбі із зазначеним видом вбивств стає фактично неспроможною. Запорукою якнайшвидшого

розкриття вбивства є технічно оснащена слідчо-оперативна група, укомплектована кваліфікованими працівниками. Також вкрай необхідною умовою успішної роботи такої групи є розслідування злочину з моменту початку кримінального провадження до передання його до суду [1].

Встановлюючи сутність оперативно-розшукового забезпечення, поділяємо думку В.П. Хомколова, який визначає оперативно-розшукове забезпечення як систему заходів, визначених законом і відомчими нормативними актами, що здійснюються можливостями оперативно-розшукових апаратів органів внутрішніх справ, і спрямованих на безупинне, своєчасне і повне забезпечення досудового розслідування інформацією, що містить сукупність фактичних даних про обставини вчинених злочинів і осіб, що їх вчинили, а також інших відомостей, необхідних для розкриття і розслідування злочинів [2, с. 13]

Протягом тривалого часу питаннями розкриття і розслідування вбивств, поєднаних із зґвалтуванням або сексуальним насильством, типологією злочинців і жертв цих злочинів займалися багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та практичних працівників. Однак об'єктом дослідження більшості дослідників не охоплювалися недоліки, допущені співробітниками правоохоронних органів при розслідуванні зазначеної категорії злочинів.

Виходячи з наявних прикладів невдалого розслідування вбивств, поєднаних із зґвалтуванням або сексуальним насильством, постає проблема пошуку шляхів вдосконалення здійснення досудового слідства, відходу від сформованих шкідливих стереотипів, від поверхневого підходу в дослідженні цього складного кримінального явища. Оперативно-розшукове забезпечення є видом діяльності і полягає у проведенні оперативно-розшукових заходів, що можуть здійснюватися на будь-якій стадії чи етапі оперативної перевірки. Першочерговими завданнями, що постановляються на початковому етапі досудового розслідування є виявлення та збір якомога повнішої інформації щодо всіх елементів злочину: особи вбивці-ґвалтівника, жертви, мети та мотиву вбивства, можливих співучасників злочину, тощо.

Зазвичай слідча ситуація на початковому етапі розслідування таких вбивств характеризується тим, що потерпілий загинув, як правило, очевидці вбивства відсутні, винний зник. Недоліки, допущені при розслідуванні вбивств, зокрема, поєднаних із сексуальним насильством, полягають в неякісній перевірці підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні злочину. Поспішність висновків про причетність до злочинних дій, відсутність ретельного аналізу доказів, недостатньо глибоке дослідження особистості підозрюваного (обвинуваченого) є причинами низького розкриття злочину. Глибоке та всебічне вивчення і систематизація ознак у зовнішності, поведінці, слідів вбивці-ґвалтівника, залишених на місці вчинення злочину, дає

можливість створити його психологічний профіль, на підставі якого він класифікується як небезпечний або особливо небезпечний та дозволяє встановити основні його дані [3].

Здебільшого пошук вбивці-садиста часто здійснюється на основі припущення, що він раніше судимий, спостерігається або перебуває на обліку в спеціальній медичній установі, веде антигромадський спосіб життя, тощо – за замовчуванням, особу злочинця абстрагують за межі розслідуваної події [4]. Часто може виявитися безперспективною перевірка способу життя і кола знайомих жертви – злочинець міг і не бути близькою людиною потерпілій особі або раніше взагалі не був знайомий з нею.

Якісне вирішення окреслених питань досудового розслідування такої категорії злочинів лежить в комплексному підході, в більш глибокому проникненні в суть проблеми за рахунок залучення сучасних знань в галузі криміналістики, психіатрії, криминології. Інформація, що дозволяє встановити суть події, що відбулася, висунути версії про суб'єкта злочину, визначити напрямки розслідування, може бути отримана за допомогою моделювання способу дій, механізму заподіяння поранень і смерті, тобто шляхом аналізу наслідків, що настали.

Встановлення мотиву та мети є найбільш важливим при розслідуванні такої категорії злочинів. Вбивці-гвалтівники розставляють найрізноманітніші акценти щодо самого акту вбивства як позбавлення життя: вбивство може виступати засобом приховування згвалтування або ж придушення опору жертви чи сам акт вбивства слугує засобом отримання задоволення від споглядання агонізуючого тіла і подальшої маніпуляції з ним; є джерелом отримання задоволення (садизм) чи може виступати катуванням жертви та спогляданням мук та страждань останньої (ситуація повного контролю над жертвою); мотивуючим фактором можуть бути трупні зміни та/або наступні маніпуляції з тілом жертви [5].

На завершення слід зауважити, що оперативно-розшукове забезпечення є фактично єдиною ефективною формою діяльності, оптимізація якої дозволить підвищити результативність протидії вбивствам, поєднаним із згвалтуванням або сексуальним насильством, якісно та професійно розкривати такі злочини і вирішувати всі інші завдання досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Січковська І.В. Особливості взаємодії слідчого з оперативними працівниками на початковому етапі досудового розслідування сексуальних убивств. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/83.pdf (дата звернення: 28.10.2020).

2. Хомколов В.П. Правовые и организационно-тактические вопросы оперативно-розыскного обеспечения деятельности следователя по установлению лица, совершившего преступление:

дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія МВД СРСР. Москва, 1984. 162 с.

3. Топчій В.В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. Європейські перспективи. 2015. № 5. С. 85–91.

4. Мелешев С.Б. Серійні сексуальні вбивства: проблеми визначення та розкриття. Право і безпека. 2004. № 2 Т. 3. URL: http://old.pb.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=pravo_i_bezpeka&pub_id=132439&mid=8&year=2004&pub_article=133399 (дата звернення: 28.10.2020).

5. Сотула О.С., Саїнчин О.С., Мальцев О.В. Теоретичні основи розслідування умисних вбивств: кримінально-правові, криміналістичні та психологічні аспекти. Психологічний портрет серійного вбивці: монографія. Ottawa, Ontario, Canada: Accent Graphics Communications Publishing, 2019. 754 с.

Баулін Олег В'ячеславович,

кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ЕКСПЕРТОМ НАСЛІДКІВ КАТУВАННЯ ОСОБИ

В останній частині (останньому реченні) пункту 19 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, який затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 червня 2018 року за № 719/32171 «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи» зазначено: «У разі якщо в ході СПЕ експерт виявив психічні розлади, які могли б виникнути внаслідок застосування до особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, експерт зобов'язаний поінформувати про це підслідного, обвинуваченого або засудженого (його законного представника) та, за умови отримання його усвідомленої згоди за формою, наведеною у додатку до цього Порядку, зобов'язаний передати відповідну інформацію органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), незалежно від того, чи було поставлено це питання» [1].

Як відомо з чисельних прикладів практики вітчизняних і міжнародних судових установ, застосування до особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання досить часто використовують недбалі працівники правоохоронних органів з метою найшвидшого отримання необхідних для них і їхнього керівництва обвинувальних доказів проти певної особи (певних осіб) у кримінальних провадженнях [2, с. 450–451; 3, с. 182–188]. І досить часто у таких випадках саме вони – дізнавачі, слідчі, детективи, керівники підрозділів та органів, що